

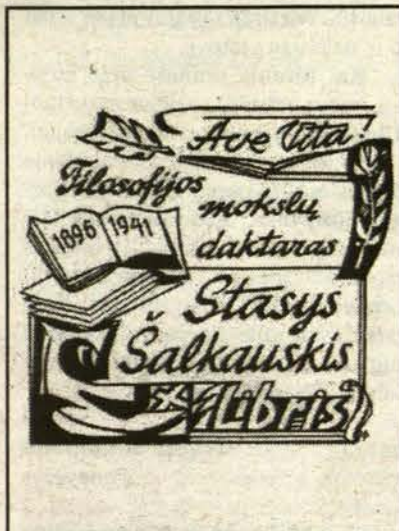
KULTŪRA

MENAS LITERATŪRA MOKSLAS

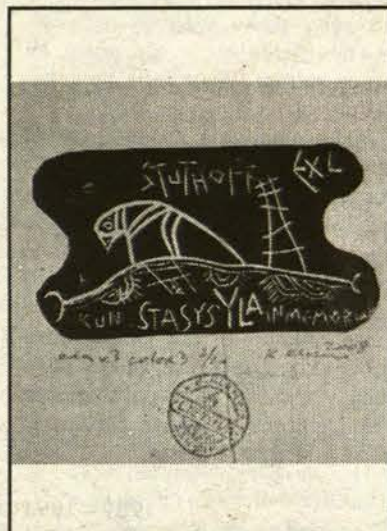
2008 LAPKRIČIO 22 d.

DRAUGO ŠEŠTADIENINIS PRIEDAS

Nr. 228 (41)

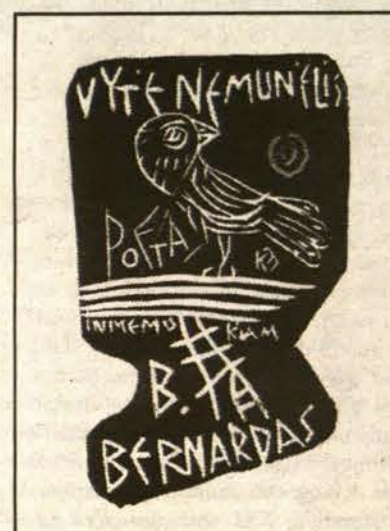
Dail. Vytautas Petronis

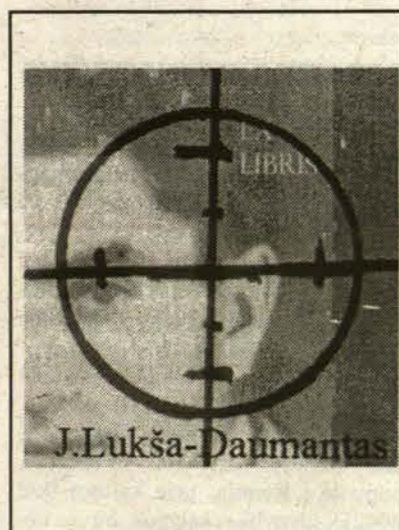
Dail. Klemensas Kupriūnas

Dail. Klemensas Kupriūnas

Dail. Klemensas Kupriūnas

Dail. Joana D. Plikionytė

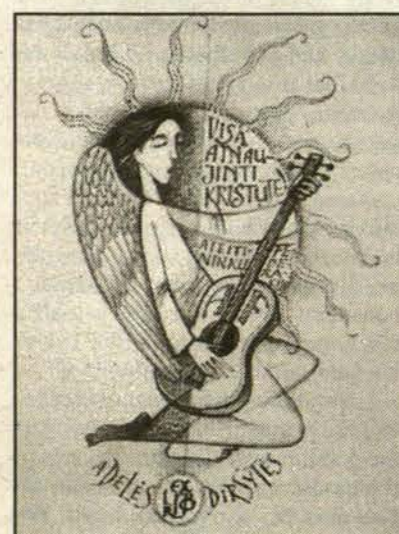
Dail. Valerijonas Jučys

Dail. Vytautas Petronis

Dail. Povilas Šiaučiūnas

Dail. Taida Balčiūnaitė

Šv. Jono galerijoje Vilniuje veikia jubiliejinė, 20-toji Lietuvos ekslibriso paroda. Ji surengta su 2010 metais šimtmetį švėsančia Ateitininkų federacija, todėl parodoje yra nemažai ekslibrisų, skirtų iškiliausiams šios organizacijos nariams.

Parodoje dalyvauja 26 dailininkai, sukūrę savo darbus įvairiomis tradicinėmis ir šiuolaikinėmis technikomis. Menininkų sukurti knygos ženklai dar kartą įvardija tuos, kurie daugiausia pasiekė kurdami nepriklausomą Lietuvą, gindami ir įtvirtindami šalies ir asmeniniame gyvenime katalikiškumo, tautiškumo, visuomeniškumo, šeimyniškumo, inteligentiškumo principus.

Tai pirma tokio pobūdžio knygos ženklų ekspozicija. Tai lyg dovana organizacijai, kuri kaip gimtinės ažuolas gobė ir gobia po savo šakom istorija tapusias asmenybes ir einančius jų pėdsakais. Po ateitininkijos vėliava augo jos kūrėjai, jaunieji respublikos piliečiai: Lietuvos Nepriklausomybės Akto signataras, Ministras pirmininkas, teisininkas, filosofijos mokslų daktaras Pranas Dovydaitis; profesorius, filosofas Stasys Šalkauskis, filosofas, teologas, pedagogas Antanas Maceina, filosofas egzistencialistas Juozas Girnius, partizanas Juozas Lukša-Daumantas, Sibiro kankinė, lietuviškos maldaknygės autorė Adelė Dirsyte ir dešimtys kitų iškilų žmonių, kurie šiandieniniam jaunimui šviečia lyg žiburiai audringoje ir drumzlinoje vartojimo visuomenės jūroje.

Reda Sopranaitė

Dail. Taida Balčiūnaitė

Kitame numeryje:

- Kęstutis A. Trimakas. Išminties kelias.
- Judita Vaičiūnaitė. Eilėraščiai.
- Agnė Zuokienė. Visa nugali Meilė.
- Vytautas Valunta. Atgimimas Plokščiuose.

Šio šeštadienio Kultūros turinys

- 1 psl. Dailininkų dovana ateitininkams.
- 2 psl. Vytautė Žilinskaitė. Apie tuos, kurie prašė neverkti.
- 3 psl. Regina Rajeckienė. Dovanos Lietuvos kariuomenei.
- 4 psl. Kazys G. Ambrozaitis, MD. Lietuvių mokslo ir kūrybos simpoziumas.
- 5 psl. Dainius Numgaudis. Simpoziumas – vieta diskusijoms ir siūlymams.
- 6 psl. Algimantas ir Mindaugas Černiauskai. Ne vieniemių godos, arba svetima žemė.
- 7 psl. Stasys Goštautas. Namai, kuriuose gera būti.
- 8 psl. Benas Urbutis. Du amžininkai.

Apie tuos, kurie prašė neverkti

VYTAUTĖ ŽILINSKAITĖ

Sunku patikėti, kad visa tai dėjos XX a. antroje pusėje. Karininkų aplaidumas ir nesąžiningumas, netvarka kareivinėse, neprasmingas muštras, peraugantis į sadizmą, „senių“ savivalę, sunkios klimato sąlygos, prastas maistas ir dar prastesnis medicininis aptarnavimas – štai svarbiausios priežastys, dėl kurių kareivėliai sugrįždavo cinkuotuose karstuose arba likdavo dūlėti svetimoje žemėje. Taip pristatoma rašytojos Vytautės Žilinskaitės knyga „Prašė neverkti“. Knyga parengta sovietinėje kariuomenėje žuvusių lietuvių kareivėlių artimųjų laiškų pagrindu auštant Lietuvos atgimimui, išleista 1991 m. pavasarį. Pratarmėje Vyt. Žilinskaitė rašo, kad knygoje tilpė tik dalis laiškų archyvo, kaupio trejus metus. Tai unikalus dokumentas – liudijimai apie būtinosios tarnybos sovietų armijoje baisumus. Deja, tokia, o gal dar ir blogesnė padėtis toje armijoje ir šiandien, XXI amžiuje. „Yra kareivinių, kurios maža kuo skiriasi nuo konclagerių“, – rašo knygos sudarytoja...

„Atėjo laikas pasakyti, jog būtinąją tarnybą sovietų armijoje yra tremtis, o joje žuvęs ar miręs, ar pradęs sveikatą Lietuvos jaunuolis – tremties auka. Tremtis ir tuo atveju, jei rekrutas paliekamas tarnauti savo žemėje, nes tarnauja svetimiesiems, tarp svetimųjų. Kur bebūtų paskirtas, jis privalo duoti priesaiką, be to, svetima kalba, privalo klausyti įsakymų, nors jie prieštarauja bendražmogiškai moralei ir net sveikam protui. Net priešindamasis nestatiniams santykiams jis rizikuoja sveikata ir gyvybe. Net ir tuo atveju, kai tarnyba yra „normali“, jaunuolis yra nutautinamas, jam brukama svetima ideologija“.

Perskaitęs šią knygą ne vienas mūsų šaukstinis turėtų pamąstyti

apie laimę, kurią jam suteikė Lietuvos nepriklausomybė, ir saugumo jausmą, tarnaujant savoje, lietuviškoje, kariuomenėje. Apie saugumą, sotų maistą, įdomią tarnybą, galimybę tobulėti, įsisavinant karinio meno paslaptis. Tad verta Lietuvos karių dienos proga (1918 m. lapkričio 23 d. atitinkamu įsakymu buvo suformuota Lietuvos kariuomenė) perskaityti ištraukas iš laiškų, kuriuos rašytojai atsiuntė raudončios savo žuvusių sūnų motinos ir tėvai, dėdės ir tetos, broliai ir seserys.

ARŪNAS POŠKUS

1969 m. Kaliningrado sritis

Arūnas buvo našlaitis, mano brolvaikis, todėl jį globojau. Išėjo jis į karinę tarnybą 1969 metų pavasarį ir jau gruodžio 5 žuvo. Tarnavo Soviete.

Tą dieną, TSRS konstitucijos šventės proga, visus kareivius vedė į koncertą. Trys kareiviai, su jais ir Arūnas, atsiliko ir grįžo pavėlavę. Vartai buvo uždaryti. Belstis jie nesi-ryžo, nes už pavėlavimą grėsė karcėris. Todėl visi nutarė verčiau lipti per tvorą. Du kareiviai perlipo laimingai, o lipant Arūnui, budintis kareivis šovė. Pagal taisykles jis turėjo šauti į orą, paskelbdamas pavojų, o šovė tiesiai į kareivį. Sužeistą Arūną vežė į ligoninę, bet kadangi gabenau aukštiekninką, tai kraujas subėgo į plaučius, ir jis uždusęs mirė.

Štai šitaip man ir seseriai papasakojo karininkas, visur mus lydėjęs ir buvęs drauge. Mes tada ir patikėjome, o vėliau ėmė rasti abejonių.

Nuotraukoje matyti labai sužalotas veidas. Tas karininkas aiškino, kad kulka kliuvo į dešinę ranką, atšoko, pataikė į smakrą, išlindo pro burną ir nubruožė dešinę veido pusę, smilkinį ir kitas vietas...

Ar buvo sužalojimų kūne – ne-

matėme, nes ir matyti negalėjome. Mūsų į lavoninę neįleido, nes tais metais šventė truko 3 dienas, ir gavom laukti viešbutyje.

Apvaikščiojome kareivines, kiek susipažinome su kareivių gyvenimu. Jis atrodė panašus į kalinių: maistas prastas, bausmės žiaurios, režimas sugriežtintas: dirbti ir niekur neišeiti. Į miestą išleisdavo tik su atskira leidimu, atvažiavus giminėms. Iš kareivėlių nieko sužinoti negalėjome, nes jiems buvo uždrausta su mumis kalbėti. Visur šalia buvo tas karininkas.

O anas kareivis, nušovęs Arūną, nebuvo nubaustas, tik perkeltas į kitą dalinį, girdėjau, net paaugštintas. Tokia skaudi dalia teko mano sūnėnui. Jeigu būtų buvęs gyvas jo tėvas, gal būtų ieškojęs teisybės. O mudvi su seseria nesusigaudėme šiuose reikaluose, tad lengva buvo mums akis durėti. Tas vaikas buvo mūsų vienintelė paguoda, auginom jį nuo mažens. O dabar, senatvėje, neliko jokios prošvaistės.

1989–1991

Stasė Razmienė
Kelmė

VYTAUTAS SIMANAVIČIUS

1969 m. Kaliningrado sritis

Nors praėjo dvidešimt metų, tačiau atrodo, kad tai buvo vakar. Brolis Vytautas tarnavo prie Soviete. Į armiją buvo atėjęs iš Kupiškio 1967-ųjų pavasarį. Iki tarnybos pabaigos buvo telikę du mėnesiai. Nors tarnavo sąžiningai, nors jam buvo suteiktas seržanto laipsnis, nors tėvai gavo padėką, tačiau atostogų jam nedavė.

Tą kovo 7 dieną vyko paskutiniai apmokymai, o sniego priversta gana daug. Tankams buvo įsakyta važiuoti (ekipažas – 4 žmonės), ir jų tankas ėmė grimsti. Vamzdis užsikabino už ledo, dėl ko apvirto vikš-

rais aukštyn. Tai tetruko kelias minutes, ir jis nugrimzdė į 17 metrų gylį. Tanką iškėlė tik po savaitės ir rado visus keturis užsidėjusius dujokaukes ir susikabinusius. Spėja, kad gyvi išbuvo dvi valandas, po to užtroško. Iš jų keturių du buvo lietuviai (kitas iš Alytaus).

Karinis dalinys motyvavo tuo, kad vietovė buvusi neištirta. Bet mums nesakė, jog tai ežeras, be paliovos tvirtino, jog ten pelkė – dėl to ir neištirta vietovė...

Kai tėvams pranešė apie žuvimą, kartu paprašė patiems atvažiuoti ir pasiimti sūnų. Važiavo broliai, jiems atidavė palaikus raudoname karste, bet jie pareikalavo, kad karstas būtų toks, kokie Lietuvoje. Jie prašymą įvykdė. Tada „Greitosios pagalbos“ mašina, lydima lietuvių kareivių ir karininko, atvežė. Kaip baisu man apie tai rašyti, kai pati auginu du sūnus ir vienam jau penkiolika metų...

1990

Nijolė Šimonienė
Panevėžys

Vidmantas Simanavičius
Kupiškis

ROBERTAS MATUSEVIČIUS

1987 m. Turkmenija k/d 51036

Mes užauginame tris sūnus gana sunkiomis sąlygomis, tačiau esmė ne čia. Sūnūs gimė 1962, 1964, 1966 metais. Kaip matote, ne šešerius metus neturėjome ramybės, nes sūnūs tarnavo vadinamojoje tarybinėje armijoje.

Vyriausias, Rolandas, papuolė arti Kaliningrado. Iškart buvo visko, tačiau buvo ir galimybė lankyti jį kas mėnesį. Antrasis, Gintautas, papuolė į Komiją, prie kalinių (k/d 6662); tarnybos sąlygos buvo nežmoniškos, ypač dėl „senių“, nes būry tik keturi buvo „baltadėžiai“. Du kartus važiavau vien tam, kad pagelbėčiau, kad pakalbėčiau su bataliono vadu, bet prie vartų sutikau sūnų ir išgirdau: „Tėte, tu jiems nieko nesakyk, nes mane tie juodukai papjaus!“ Turiu sūnaus rašytų laiškų, viename pasakojama, kad per apmokymą turi būti kartu su kareiviu leidžiamas vienas šuo karininko priežiūroje, o tuo tarpu „seniai“, bausdami jauną kareivį, paleidžia tris keturis pikčiausius šunis, ir ginkis pats sau, nes gali sudraskyti.

Na, o jauniausias sūnus pakliuvo į Maro sritį, Kuškos miestelį, kur buvo aklimatizacijos punktas vežant į Afganistaną. Sūnaus neišvežė, tačiau kas per gyvenimas buvo! Kamuoja karštis, nėra vandens nei gerti, nei nusiprausti, maistas prastas. O jau karininkai! Vienas karininkas mano akivaizdoje atnešė iš už kampo ant kastuvo išmatų krūvą ir ėmė kaisioti išrikuotiems kareiviams kiekvienam panosėn sakydamas: „Uostyk ir sakyk, kieno čia darbas?“

Kiek teko man matyti, o kiek dar sūnus rašydavo: „Kad jūs žinotumėt, kas čia dedasi, kas darosi, bet papasakiosiu sugrįžęs“. Deja, nesugrįžo.

Atgimimo pradžios savanoriai.

Romualdo Požerskio nuotrauka

Atkelta iš 4 psl.

1987 metais sausio 9 gavome telegramą, kad sūnus žuvo autokatastrofoje, nušoko su MAZu nuo tilto, nutiesto virš septynių metrų skardžio. Avarijos priežastys ligi šiol nežinomos. Robertas parkeliavo po 10 dienų cinkuotame karste. Neapsakomai sunkios buvo laukimo dienos ir naktys...

1990
**Marytė ir Algimantas
Matusevičiai**
Lazdijai

JONAS UNTULIS

1987 m. Moldova k/d 74273

Sūnus baigė vidurinę mokyklą Skuode; mokėsi gerai, labai domėjosi istorija, buvo apsiskaitęs, be to, fiziškai stiprus, padėdavo mums ūkio darbuose. Kai jį ėmė agituoti, kad stotų į karinę mokyklą, sūnus iš pradžių nenorėjo, tačiau, bijodamas pakliūti į Afganistaną, vėliau sutiko. Nelinko prie to ir mūsų, tėvų, širdys, bet taip pat baugino Afganistanas.

Iš mokyklos nenorėjo jo paleisti, nes buvo pavyzdingas kursantas, tačiau, jam primygtinai reikalaujant ir tėvams prašant, buvo pašalintas iš mokyklos, tuo pačiu ir iš komjaunimo (1986 m. gruodžio 15 dienos įsakymas Nr. 291). Po to jį persiuntė į Odesos karinę apygardą tarnybą tęsti. Tarnauti jam liko vieneri metai, buvo nukreiptas į Tiraspolį.

Tarnyba ir čia nebuvo lengva, buvo pravardžiuojamas „fašistu“. Buvo daug juodukų, o jie nemėgo dirbti ir nemėgo lietuvių, kurie buvo visapusiškai pranašesni. Man sūnus nesiskundė, tačiau draugams rašė, kad tarnyba nelengva, žmogus žeminamas ir nėra kam pasiskųsti, nes tokia sistema ir tvarka, tiksliau, betvarkė. 1987 metų birželio 22 vyko į Tarutino poligoną Ukrainoje; išvykdamas parašė skubotą laišką, ir iki jo mirties jokios žinios negavome.

Liepos 26 dieną Skuodo karinis komisaras mums pranešė, kad iš aerouosto į Rygą išsiųstas mūsų sūnaus lavonas. Vėliau gavome mirties liudijimą, kad mirė liepos 23 dieną nuo elektros smūgio.

Palaikūs mums pristatė naktį. Jokių palydovų iš tarnybos vietos nebuvo; medicininės išvados iki šiol negavau. Iškėlus iš mašinos cinkuotą karstą, iš jo ėmė tekėti kruvinas dvokiantis skystis. Komisaras, palikdamas karstą, pasakė: ką norite, tą darykite.

Ką padarė mūsų sūnus, kad su juo taip susidorojo? Kur jūsų, karininkai, žmoniškumas, kur paprasčiausia etika? Kodėl nepranešėte mums, tėvams, apie žuvimą, kodėl pūdėte, kodėl nedavėte atsisveikinti su sūnumi tarnybos vietoje? Kur dingo, kodėl nesugrąžinti sūnaus asmeniniai daiktai?

Manau, kad jo tragedijai turėjo reikšmės ir tai, kad buvo išbrauktas iš komjaunuolių. Sunku rašyti ir galvoti apie tai, nes atsiveria žaizda, kuri jau niekada neužgis. Teisybė užkasta žemėje, o kariškių jėgos ir džiunglių įstatymai suveikė užtikrintai.

1988–1991
Jadvyga Untulienė
Skuodo rajonas
Narvydžių kaimas

Dovanos Lietuvos kariuomenei

REGINA RAJECKIENĖ

Monografija ir paroda

Lapkričio 21 d. Lietuvos nacionaliniame muziejuje (Arsenalo g. 1, Vilnius) buvo pristatyta monografija „Krašto apsaugos ministrai ir kariuomenės vadai“ ir atidaryta Vytauto Didžiojo karo muziejaus paroda „Lietuvos kariuomenė Nepriklausomybės kovose“. Dviejų tomų monografijoje „Krašto apsaugos ministrai ir kariuomenės vadai“ apimamas laikotarpis nuo XV a. pabaigos iki nūdienos ir pateikiama Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės didžiųjų etmonų, žymiausių sukilimų vadų, tarpukario ir šių dienų krašto apsaugos ministrų bei kariuomenės vadų veikla.

Tūkstantmetė istorija lėmė mūsų valstybei išgyventi daug svarbių įvykių, kurių metu ne kartą sprendėsi jos egzistencijos klausimas. Vienas iš tokių – Nepriklausomybės kovos (1918–1920), kai atkurta Lietuvos kariuomenė sugebėjo atblokti įsiveržusius priešus ir išsaugoti valstybę. Vytauto Didžiojo karo muziejaus Karybos istorijos skyriaus (1795–1940) darbuotojai, paminėdami šiuos svarbius įvykius, visuomenei pristato parodą „Lietuvos kariuomenė Nepriklausomybės kovose“ (paroda veiks iki 2009 m. vasario 28 d.). Ekspozicija neatsitiktinai parengta Nacionaliniame muziejuje, Vilniuje, kuris tiek daug reiškia lietuvių tautai, dėl kurio tiek aukotasi.

Rengėjai išleido šiai parodai skirtą katalogą „Lietuvos kariuomenės Nepriklausomybės kovų (1918–1920) eksponatai Vytauto Didžiojo karo muziejaus rinkiniuose“ apie muziejaus saugyklose saugomus vertingiausius ir įdomiausius eksponatus, susijusius su Nepriklausomybės kovomis. Daugelis eksponatų rodomi pirmą kartą.

Šiomet sukanka 90 metų, kai buvo atkurta Lietuvos kariuomenė. Monografijos „Krašto apsaugos ministrai ir kariuomenės vadai“ pristatymas ir Vytauto Didžiojo karo muziejaus parodos „Lietuvos kariuomenė Nepriklausomybės kovose“ atidarymas Lietuvos nacionaliniame muziejuje – dovana Lietuvos kariuomenei šio jubiliejaus proga.

Karo technikos ir transporto Vilniaus skyrius

Lapkričio 4 d. duris atvėrė Vytauto Didžiojo karo muziejaus (VDKM) Karo technikos ir transporto Vilniaus skyrius. Olandų gatvėje įkurtame muziejuje šiuo metu eksponuojama apie 40 Lietuvos kariuomenės technikos pavyzdžių, atspindinčių laikotarpį nuo 1990 metų iki šių dienų. Krašto apsaugos ministrui Juozui Olekui ir Vytauto Didžiojo karo muziejaus direktoriui plk. lt. dr. Gintautui Surgailiui perkirpus atidarymo juostelę, užgrojo Krašto apsaugos savanorių pajėgų orkestro bigbendas, nuaidėjo senovinio pabūklo salvės, Lietuvos kariuomenės orkestras atliko „defilė“ programą. Naująjį muziejaus skyrių palaimino Vilniaus regiono kapelionas kpt. Pavelas Paukšto. Sveikinimo kalbas sakė Lietuvos kariuomenės vadas gen. lt. Valdas Tutkus, Lietuvos Vyriausybės patarėjas Stasys Brundza.

Sunkusis kulkosvaidis „Maxim“.

Tris salves iš senovinio pabūklo iššovė VDKM Karo technikos ir transporto Vilniaus skyriaus vyr. muziejininkas ats. mjr. Gediminas Trakimas.

„Kariuomenė – kaip gyvas organizmas, jis nuolatos keičiasi. Pradėję nuo nulio ir kai kurios dovanotos technikos, pastaraisiais metais ją palaipsniui keičiame ir periname prie naujų modernių ginklų ir technikos“, – sakė krašto apsaugos ministras, prieš atidarymą lankydamasis kuriamo muziejaus teritorijoje. Muziejuje eksponuojami Lietuvos kariuomenės technikos pavyzdžiai, atspindintys laikotarpį nuo 1990 metų iki šių dienų. Kariuomenės vadovybės įsakymu pasenusią techniką nurašant ar keičiant nauja, muziejui paliekama po du kiekvieno tipo technikos egzempliorius. Ekspozicijoje lankytojai gali pamatyti pabūklą, katerį, motociklą, įvairios ratinės ir vikšrinės technikos: šarvuotų, automobilių „Dodge“, mažųjų visureigių, benzinvežių, tankus T-55 ir T-72, kuriuos 2006 metais muziejui padovanojo Lenkijos gynybos ministerija. Tankai T-72 rusų buvo panaudoti 1991-ųjų sausį šturmuojant Vilniaus televizijos bokštą. Šalia grėsmingos karinės technikos yra ir šarvuotas „Mercedes-Benz“ markės automobilis, kuriuo važinėjo pirmasis atkurtos valstybės ginkluotojų pajėgų vadas, Vyriausybės, kuriai tuo metu vadovavo Gediminas Vagnorius, iš Lietuvos rezervo pirktas automobilis „Zaporožec“. Ekspozicija bus nuolat papildoma. Planuojama atgabenti radarų, artilerijos technikos pavyzdžių, kitos sunkiosios technikos. Juozas Olekas, prieš atidarymą apžiūrėdamas muziejaus teritorijoje vykstančius parengiamuosius darbus ir pirmuosius eksponatus sakė: „Šalies gynyba – tai ne ginklas rankoje. Ji prasideda nuo natūralaus domėjimosi kariniais dalykais, jų pamatymo, žinojimo, kaip tai atrodo, veikia ir kam tai naudojama.“

Teritorija, esanti Olandų gatvėje, kariškiams priklausė nuo XVIII a. pabaigos. Iš pradžių čia buvo parako ir ginklų saugykla. 1832 m. pastatai buvo perduoti Vilniaus tvirtovei. Tarpukariu iki 1939 m. jie priklausė Lenkijos sandėlių tarnybai, o atgavus Vilnių čia įsikūrė Lietuvos kariuomenės šarvuotųjų ir autorinktinė. Sovietmečiu teritorijoje šeimininkavo sovietų armija, o jai išėjus įsikūrė Krašto apsaugos savanorių pajėgų Didžiosios kovos apygardos 8-oji rinktinė. □

Karo technikos ir transporto Vilniaus skyriaus atidaryme kalba krašto apsaugos ministras Juozas Olekas.

Lietuvių mokslo ir kūrybos simpoziumas

KAZYS G. AMBROZAITIS, MD

Struktūra ir išsivystymas

Gauta XIV PMKS mokslinių ir plenarinių sesijų programa, kurią atsiuntė Vytautas Narutis, simpoziumo mokslinės programos sudarytojas, ar vienas iš rengėjų. Programa plati ir labai įspūdinga, kuri neišvengiamai priverčia sugrįžti mintimis 40 metų atgalios ir palyginti su pirmųjų simpoziumų organizavimo pastangomis ir programomis.

1969-tieji metai ir po to visos dešimtmetis buvo okupuotai Lietuvai tamsūs ir beviltiškas. Tuo laikotarpiu išeivijoje entuziastingai veikusių lietuvių organizacijų nuotaika ir veikla pradėjo menkėti, kilo tarpusavio nesutarimai, viltys atgauti Lietuvai laisvę mažėjo. Atsirado nesutarimų dėl bendravimo su okupuota Lietuva. Lietuvių Bendruomenė stengėsi palaikyti laisvės viltį, tačiau atsirado „reorganizuota“ LB, kuri sukėlė papildomų rūpesčių. Visuomenės vadovai pareiškėdavo, kad kovoti dėl Lietuvos laisvės būtų siekiama ir per mokslą, ir per aukštąsias mokyklas. Šią sugestiją pirmoji išgirdo Lietuvių inžinierių ir architektų sąjunga (LIAS), aktyviai veikė ir Lietuvių gydytojų sąjunga (LGS), kūrybingai reiškėsi Lituanistikos institutas (LI). Mūsų profesoriai ir politikai įvairiose studijų savaitėse ragino studentus ir profesorius informuoti apie sovietų vergiją okupuotoje Lietuvoje.

PLIAS kilo idėjų suburti lietuvių mokslininkus, šaukiant jų metinius suvažiavimus. Inž. B. Nainys, tuo metu būdamas ir LB Krašto valdybos pirmininku, tą mintį populiarino, rado pritarimą LGS ir LI organizacijose, ir 1969 m. Čikagoje pradėjo pirmąjį Mokslo ir kūrybos simpoziumą. To pirmojo simpoziumo rengimo komitetui vadovavo pats inž. B. Nainys, o mokslinei programai vadovauti pakvietė prof. A. Avižonį ir dr. A. Klorę. Simpoziumas gerai pavyko.

Po keturių metų LB išjudino pirmajame simpoziume dalyvavusių organizacijų vadovybes, sudarė komitetą, kuriam vadovavo inž. J. Jur-

kūnas, o mokslinio komiteto sudarymui ir vadovavimui pakvietė prof. V. Vardį. Šis antrasis MKS įvyko 1973 m. lapkričio 21 d. Čikagoje su užmoju paminėti lietuvių išeivijos organizuoto gyvenimo šimtmečio sukaktį Amerikoje. Simpoziume dalyvavo daug pasižymėjusių mokslininkų. Dr. Vytautas Vardys rekomendavo ir plenumo posėdžius, kurie sutelkia labiau masinį dalyvių susirinkimą ir suteikia galimybę duoti simpoziumų kryptį. Sėkmingai simpoziumui pasibaigus, prof. V. Vardys sukviėtė rengimo komisiją sudarančių organizacijų atstovus, aptarė iškilusias problemas ir nesklandumus. Buvo nutarta, kad panašūs simpoziumai būtų rengiami kas ketveri metai. Tokį susitarimą pasirašė rengimo komitetą sudarančių organizacijų pirmininkai: dr. J. Gimbutas (LI), dr. G. Balukas (P/ALGS), dr. P. Mažeika (P/ALIAS) ir inž. B. Nainys (PLB/JAV Krašto LB).

Pasiruošimas trečiajam MKS

Metams bėgant, gavau keletą paraginių iš buvusių rengimo komiteto narių, kad sutikčiau organizuoti III MKS. Prašiau duoti keletą mėnesių laiko pamąstyti ir patyrinėti buvusių simpoziumų problemas. Pirmieji MKS tuo metu buvo šviesulys išeivijai, nes okupuotoje Lietuvoje siautė sovietų teroras. Tačiau užkalbinus nemažai kandidatų, jie atsisakinėjo, sakėsi nematą organizacinio pagrindo šiam dideliui ir atsakingam darbui. Tuoju paaiškėjo, kad atsitiktinai sudaryti komitetai negalės garantuoti simpoziumų tęstinumo ir neturės teisinio pagrindo. Pasitarus su advokatais, buvo nurodyta, kad, norint išvengti įvairiausių atsitikimų, teismų, ambicijų pažeidimo, valstybinės atskaitomybės kontrolės, aukų rinkimo, organizacijai yra privalomi registruoti įstatai, kurių neturėjome.

Tuo metu Čikagos miesto centre sėkmingai dirbo advokatas Povilas Žumbakis, kuris aktyviai reiškėsi LB bei kitose lietuvių organizacijose. Jis mielai sutiko įstatus paruošti. Prie savo advokato įstaigos jis buvo suorganizavęs studentų jaunimo grupę „Ethnic community group“, kuri per „Chicago News Service“, aptarnaujančio apie 60 įvairių organizacijų, platino informaciją ir apie mūsų simpoziumą. Tuo metu pasiruošimas pareikalavo daugybės posėdžių ir pasitarimų, organizuojant darbo komitetus ir atsakinėjant į advokato klausimus. Organizacinio komiteto vicepirmininkas buvo inž. Juozas Rimkevičius, kuris atliko daugelį darbų, nes tada man trukdė pareigos Lietuvių Fonde, Lietuvių Bendruomenėje ir „Į Laisvę“ fondo taryboje. Visa tai vyko šalia tiesioginio intensyvaus profesinio darbo ligoninėse. Pasiruošimas be pertraukų truko dviejus metus ir šešis mėnesius. Tenka pastebėti, kad vienam asmeniui tokios apimtys simpoziumą suorganizuoti neįmanoma. Paruošus apytikrą planą ir pageidavimus, adv. P. Žumbakis po dvejų mėnesių pristatė galutinį simpoziumo įstatų tekstą, kurį priėmė, įregistravom Illinois vardu „Lithuanian Symposium on Arts and Sciences“, sutrumpintai LSAS ir gavom atleidimą nuo federalinių mokesčių, pagal I. R. Code 501(C)(3). Lietuviškai „Mokslo ir Kūrybos Simpoziumas, Inc“, arba MKS. Tokiu būdu registracija suteikia LSAS tęstinumą ir nurodymus, kaip tvarkytis. Įstatuose nurodyta, kurios keturios organizacijos deleguoja po du atstovus į tarybą, tie delegatai kartu išsirenka dar vieną asmenį – viso 9. Taryba turi teisę keisti, papildyti įstatus ir t.t. Iki šiolei taryba yra pavadusi PLB (arba JAV Krašto LB) inicijuoti būsimų simpoziumų ruošimą ir pagal reikalą parūpinti ruošimui lėšų.

Neturiu informacijos, ar MKS ta-

ryba per pastaruosius 33 metus yra pakeitusi ar papildžiusi įstatus. Po III MKS dar teko dirbti pagal tą patį modelį penkto, šešto ir aštunto simpoziumų tarybose. Septintas, devintas ir vienuoliktas simpoziumai jau įvyko Lietuvoje, ir jie vadinasi „Pasaulio lietuvių mokslo ir kūrybos simpoziumai“ (PLMKS). Manau, kad vardo pakeitimas esminės reikšmės įstatams neturėjo. Pastebėjau, kad šių metų Simpoziumo programa irgi pavadinta „XIV PLMKS“ vardu. Kažin, ar tas pavadinimas simpoziumo rengėjams nesukels problemų, turint galvoje pirminius įstatus?

Trečiame MKS dalyvavo daugiau kaip 100 mokslininkų su paskaitomis. Teko pasirūpinti, kad greta mokslo paskaitų vyktų trys meno parodos, muzikos vakaras, literatūros vakaras su tų metų Lietuvių rašytojų draugijos (LRD) literatūros premijos įteikimu. Nors mažesnė tarybos dalis tam ir nepritarė, bet LRD pirmininkui L. Andriekui, OF, pavedėme tų metų LRD premijos laureatui rašytojui Isaokui Merui premiją įteikti už romaną „Striptizas“. Rašytoją I. Merą pakvietėme iš Izraelio atvykti. Savo sutikimo laiške 1977-10-24 jis rašė: „Gerb. p. Ambrozaiti, mane giliai sujaudino jūsų dėmesys mano atžvilgiu, nors ir nesame asmeniškai pažįstami. Kun. L. Andriekus parašė man, kad esate pasiruošęs pagloboti mane Chicagoje ir pasitikti aerodrome, atvykus. Su nuoširdžia padėka priimu jūsų pasiūlymą, tuo labiau, kad tai bus mano pirmoji kelionė į Ameriką, kurioje, tiesa, turiu bičiulių, bet dar nebuvo progos nė su vienu iš jų asmeniškai susipažinti...“

Kai organizaciniai reikalai buvo aptvarkyti, 1976 m. gegužės 27 dieną oficialiai pakviečiau prof. R. Šilbajorį visai mokslinei programai vadovauti, nors su juo jau buvau asmeniškai kalbėjęs. Šilbajoris nustebo, kad jau galėjau atsakyti į visus jo klausimus ir iš karto priėmė pakvietimą. Mums dar liko apie 10 mėnesių laiko pasitarti su visų trijų organizacijų mokslinės programos sudarytojais ir susisiekti su asmenimis, kurie buvo pareiškę norą simpoziume dalyvauti. Trečiąjį simpoziumą užbaigėme iškilmingu pobūviu, į kurį pakvietėme ir Čikagos merą Michael A. Bilandic.

Kiti LMKS irgi veikė pagal įstatuose nustatytą modelį, tik gal jų pobūdis ir programos iš dalies keitėsi pagal laiko reikalavimus. Pradedant VII simpoziumu, vietovė keitėsi; kas treči metai tie patys simpoziumai buvo ruošiami jau nepriklausomoje Lietuvoje. Mokslininkų skaičius simpoziumuose palaipsniui didėjo. Jau šeštame, 1989 m., simpoziume paskaitas skaitė 300 akademikų, tarp jų 114 atvykusių iš Lietuvos.

Simpoziumų reikšmė ir jų ateitis

Savo tęstinumu ir kultūros puoselėjimo lygiu simpoziumai pralenkė anksčiau ruošiamus Kultūros kongresus, lygiavosi su Dainų ir tautinių šokių šventėmis. Lietuvoje ruošų simpoziumų pobūdis šiek tiek skyrėsi. Pavyzdžiui, VII PLMKS atidaryme Vilniaus sporto rūmuose dalyvavo apie 6000 asmenų. Tokie masiniai rengimai yra galimi tik valstybei paremiant. Lietuvos simpoziumų programoje jautėsi universitetų rektorių įtaka. Amerikoje įvykę simpoziumai atliko savo užduotį ir paliko pėdsakus lietuvių kultūros kelyje, juos ruošėme savo jėgomis ir aukomis. III simpoziumo leidinį – paskaitų santraukas su mokslininkų biografijomis pasiūnčiau prof. J. Kubiliui į Vilnių, rektorių su juo supažindino savo profesorius. Po to gavome daugelį užklausimų apie galimybes dalyvauti mūsų simpoziumuose. Į V simpoziumą iš Lietuvos jau atvyko keletas svečių. Atvykusiems Birutė Jasaitienė iš LB Socialinio skyriaus būstinės „Seklyčioje“ buvo įpareigota suteikti informaciją atvykusiems naktį. Birutę apėmė panika, kai atvykę profesoriai skambino iš O'Hare oro uosto ir klausė, kur jų laukia to išgarsinto simpoziumo jiems skirti automobiliai ir kiek jiems mokės dienpinigių. Kituose

Nukelta | 5 psl.

R. Kasparo nuotraukoje: dr. K. G. Ambrozaitis (kairėje), III Mokslo ir kūrybos simpoziumo Organizacinio komiteto pirmininkas, ir dr. R. Šilbajoris – Mokslo komiteto pirmininkas. Jaunimo centras, spaudos konferencija, 1977 m.

Atkelta iš 4 psl.

simpoziumuose viskas pasikeitė, bendravimas su Lietuvos akademikais vyko labai sklandžiai. Simpoziumų kryptį, bendravimą ir pobūdį nulems laikas, kuris viską keičia.

Tenka atiduoti garbę inž. B. Nainiui ir jo bendradarbiams už MKS idėją ir jos įgyvendinimą, taip pat padėką adv. P. Žumbakiui už simpoziumų organizacijos legalizavimą. Turiu progos paminėti tik mažą dalį prisiminimų. Visi, kurie prisidėjo prie simpoziumų ruošimo, turi daug prisiminimų ir pastabų. Mano tikslas yra perspėti, kad simpoziumų ruošimas ir dalyvavimas juose kartais yra sunkus ir komplikotas, todėl šio, XIV MKS organizatorius ir dalyvius tinkamai įvertinkime ir patys dalyvaukime.

POST SCRIPTUM

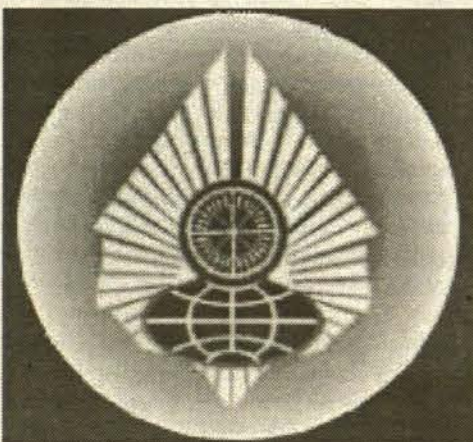
ištrauka iš įžanginio K. Ambrozaičio žodžio

Šitas Simpoziumas tebūnie demonstracija laisvajam ir pavergtajam pasauliui, kad mes, gyvendami svetimoje kultūroje, pasinaudojame mums teikiomomis laisvėmis ir lygiagrečiai darome pastangų ugdyti ir savo tautinę kultūrą, kad lietuvių tauta nebūtų išbraukta iš pasaulio enciklopedijų. Šis Simpoziumas tebūnie mums šventė, simboliškai sutapusi su Padėkos diena, kad išėiviwoje dar turime ir prisiauginome tiek daug kultūros darbuotojų ir kūrėjų, dirbančių mokslinį darbą ir nepraradusių lietuviškos sąmonės.

As tikiu lietuvių kultūros išlikimu. Jau daugiau kaip trisdešimt metų, kai pagrindinė arterija, per kurią turėjome gauti kultūrinio maisto iš savo protėvių žemės, yra užrišta ir laisvai negalime pasikeisti kūrybinėmis ir mokslo mintimis. Bet mes čia nenuleidome rankų. Jūs, mokslininkai, parodėte tiek entuziazmo, kad dalyvavote net žmogaus išlaipinimo ant Mėnulio parengiamuosiuose darbuose ir patentavote šimtus išradimų. Knygų lentynos vėl prisipildė laisvėje sukurtų kūrinių. Linkiu, kad ir toliau mokslininkų ir kūrėjų mintys neturėtų ribų savo lakumui. Skelbime savo kultūrą pasauliui, nes turime ką skelbti. Mindaugo ir Mažvydo laikų kultūros šis kraštas, kuris neseniai atšventė 200 metų sukaktį, neturėjo. Mūsų Vilniaus universitetas, seniausias Rytų Europoje, net du kartus vyresnis už šį kraštą. Todėl linkiu jums eiti į mokslinį ir kultūrinį darbą ne su pesimizmu, kad gal būsime nepripažinti, bet su pakeltomis galvomis ir entuziazmu. O mūsų bendruomenė ir žmonija jus įvertins.

Man ir visam komitetui buvo didelis malonumas bendrauti su dr. Rimvydu Šilbajoriu, kuris profesoriauja Ohio valstybiniame universitete ir kuris sutiko vadovauti šio, trečiojo, Simpoziumo mokslinės programos planavimui ir paruošimui. Dr. R. Šilbajoris yra labai aktyvus Literatūros instituto narys, vadovavo Baltų studijų asociacijai, aktyvus savo universiteto organizacijose ir gausus savo darbais tiek angliškose, tiek lietuviškose spaudiniuose. Šiuo momentu ir kviečiu dr. R. Šilbajorį perimti šio Trečiojo mokslo ir kūrybos simpoziumo darbotvarkę, ją vykdyti ir jai vadovauti.

1977-11-24

Dainius Numgaudis: simpoziumas – vieta diskusijoms ir siūlymams

– Esate Lietuvos atstovų organizacinio komiteto pirmininkas Pasaulio lietuvių mokslo ir kūrybos simpoziume. Papasakokite, ar sklandžiai vyko organizacinis darbas?

– JAV lietuviai, tradicinių PLMKS organizatoriai, turi didelį įdirbį, patyrimą ir organizavimo tradicijas. Koordinuojant bendrą darbą, mums svarbu, kad į simpoziumą vyktų žmonės, kurie dalyvauja sprendžiant kasdienes problemas, kaip tobulinti mokslą, kurie formuoja mokslo politiką. Mūsų pagrindinis rūpestis ir noras, kad Čikagoje rengiamas simpoziumas taptų vieta rimtoms diskusijoms ir galimiems siūlymams priimti esminius sprendimus.

Šis simpoziumas turėtų atskleisti naujus vardus mokslo pasaulyje; norėtume, kad jame pasirodytų jauni žmonės, palikę Lietuvą dėl įvairių priežasčių, bet turintys didelę mokslinę perspektyvą. Jeigu pavyktų juos surinkti į vieną vietą, laikytume tai dideliu laimėjimu.

Didelį darbą atliko Lietuvos mokslų akademija ir Lietuvos mokslo taryba, renkant mokslininkų anotacijas, spausdinant mokslinių pranešimų tezes.

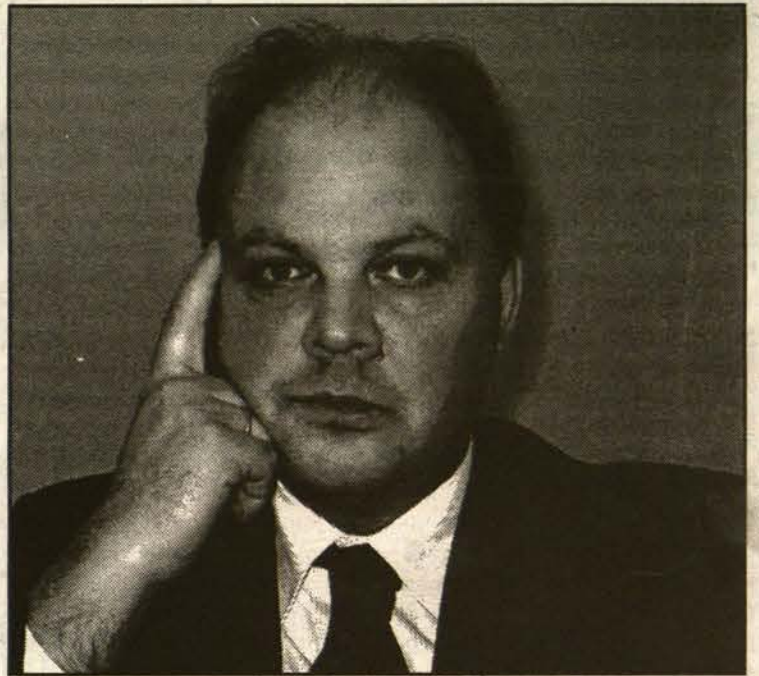
Organizacinio darbo specifiką (šis darbas vyksta abipus Atlanto, tad savaime atsiranda tam tikrų problemų), palengvina tai, kad Prezidentūroje turime du Prezidento patarėjus išėivijos klausimais – Leoną Narbutį ir chemiką Daumantą Matulį, kuris praėjusiam simpoziume dalyvavo kaip jaunas mokslininkas. Savo mokslinę patirtį jis dabar taiko Lietuvos moksle, priklauso šiandieninio simpoziumo Lietuvos organizaciniam komitetui.

– Paaškindite mūsų skaitytojams, kokių principu buvo atrinkti mokslininkai, važiuojantys iš Lietuvos į Ameriką. Ar esama mokslo autoritetų iš humanitarinių mokslų srities? O gal daugiau technokratų?

– Važiuojantiems iš Lietuvos buvo paskelbta išankstinė registracija. Galėjo registruotis ir ne Lietuvoje gyvenantys mokslininkai, nes abu organizaciniai komitetai nagrinėjo būsimo kandidatus. Mes čia, Lietuvoje, jas proporcingai paskirstėme tarp institucijų, nes vietos, į kurias galėjo pretenduoti valstybės pilnutinė ar dalinė finansavimą gaunantys simpoziumo dalyviai, buvo ribotos. Buvo žmonių, kurie patys susirado finansavimą. Antra vertus, mūsų mokslo institucijos užsidirba lėšų, kad galėtų dalį jų paskirti savo mokslininkų kelionei į Ameriką paremti. Treti užsidirba lėšų per užsakymus. Važiuojančių į simpoziumą komanda yra tikrai rimta, o pranešėjai turi visą bagažą įdomių pranešimų.

– O vis dėlto įdomu būtų sužinoti konkrečias asmenybes ir jų pranešimų temas...

– Mūsų delegacijos vadovas yra švietimo ir mokslo ministras Algirdas Monkevičius. Pranešimą darys ir Mokslų Akademijos prezidentas, ir Mokslo Tarybos pirmininkas Eugenijus Butkus – apie mokslo politiką, tuo labiau, kad Seimo nutarimu Mokslo Taryba yra reorganizuota į ekspertinę instituciją, kuri turi kur kas didesnius įgaliojimus, negu kad iki šiol turėjo per visą Nepriklausomybės laikotarpį. Švietimo ir mokslo ministerijos sekretorius Giedrius Viliūnas daro pranešimą mokslo politikos klausimu. Yra dalis mokslininkų,

Autorės nuotraukoje – Lietuvos švietimo ir mokslo ministerijos valstybės sekretorius Dainius Numgaudis.

kų, kurie dėl ligos ar kitokių priežasčių negalės dalyvauti simpoziume, bet su jų pranešimais bus galima susipažinti išspausdintose pranešimų tezėse. Po simpoziumo pranešimai bus išleisti atskirų mokslo sričių rinkiniais.

– Kai galvojate apie praėjusius simpoziumus arba žvelgiate į būsimųjų perspektyvą, ko tikėtis būtų iš šio Mokslo ir kūrybos simpoziumo?

– Iš šio simpoziumo mes tikimės įdomių pranešimų ir siūlymų tiek Lietuvos politikams, tiek mokslo politiką formuojantiems žmonėms. Laukiame konkrečių pasiūlymų dėl tolesnės Lietuvos mokslo vystymosi krypties, dėl visų „nutekėjusių protų“ sugrąžinimo į Tėvynę.

Pasibaigus šiam galingam renginiui, turėsime galvoti apie simpoziumų ateitį. Pagal tradiciją ilgą laiką lietuviams tai buvo vienintelė bendravimo galimybė. Dabar tokių bendravimo galimybių laisvajame pasaulyje atsiranda vis daugiau, nes Lietuva yra iš esmės kitokia nei buvo prieš 20 metų, kai pirmą kartą į Ameriką išvažiavo didelė Lietuvos mokslininkų delegacija. Po šio simpoziumo, įvertinę pranešimus, jų turinį, siūlymus, svarstysim, kur link turėtų pajudėti tolesnis simpoziumų organizavimas. Gal rinksimės siauresnę mokslo kryptį...

Taigi šis simpoziumas, kuris po penkerių metų pertraukos vėl vyksta Amerikoje, gali būti ribinis, apsisprendžiant, ką darysime toliau. Ar jis taps labiau specializuotas? Ar orientuotas į mokslo politiką? Ar taps unikalia vieta, kur dalyvaus tie, kurie dabar išsibarstę po visą pasaulį?..

Prieš penketą metų viena iš aktualiausių temų Čikagos simpoziume buvo protų nutekėjimo iš Lietuvos problema. Pagal anuometinius siūlymus buvo parengta protų sugrąžinimo programa, kurią patvirtino mūsų Vyriausybė. Prieš dvejus metus Lietuvoje vykusiam simpoziume pagal pasaulio lietuvių pasiūlymus buvo organizuotos jaunų mokslininkų kelionės į Lietuvą.

Taigi Mokslo ir kūrybos simpoziumas yra apskritai unikalus reiškinys, kuris svarbus ne tik mokslui, bet ir visuomeniniam gyvenimui. Daug metų šiame renginyje būdavo keliamos ir Lietuvos nepriklausomybės atkūrimo idėjos. Buvo įrodyta pasauliui, kad pabėgėliai, tremtiniai į Vakarus, buvo ne šiaip sau kokie juodadarbiai, o veiklūs lietuviai, siekę mokslo žinių. Visa, kas geriausia yra išlikę simpoziumų istorijoje, turi būti išsaugota.

Kalbėjosi Aldona Žemaitytė

Ne vienkiemio godos, arba svetima žemė

ALGIMANTAS IR MINDAUGAS ČERNIAUSKAI

Rimaldas Vikšraitis. Vienkiemio godos. Sudarytojas Antanas Sutkus. Tekstas Jono Valatkevičiaus. Dailininkė Rima Sutkienė. Lietuvos fotomenininkų sąjungos fotografijos fondas, 2006, Vilnius.

Baisiu, kai skurdi žmogaus būtis. Baisiau, kai skurdi žmogaus dvasia. Bet baisiausia, kai skurdžioje buityje gimsta skurdžios dvasios pagimdyta viską neigianti, naikinanti ir griauianti neapykanta. Prieš daugelį metų, dar sovietiniais laikais, kai periodinė spauda švytėjo „komunizmo statytojų“ ir gynėjų, tvarkingų „tarybinių piliečių“ ir jų neklystančių vadovų portretais, bažnyčios šventoriuje nu-fotografavome aklą muzikantą Praną Kontrimą iš Bastūnų kaimo, prašantį išmaldos. Į klausimą, kodėl jis ne prieglaudoje ar aklųjų kombinate, atsakė: *čia aš laisvas*. Kyla klausimas, nuo ko būsim laisvi, kai nemokėsime išsiauginti duonos skaudžioje savo protėvių ir tėvų žemėje.

Ar jau esame laisvi nuo praeities? Koks ryšys, kokios prasmės slypi po knygų, darbų pavadinimais, nuotraukų komentarais? Kokia tiesa slypi Lietuvos fotomenininkų sąjungos fotografijos fondo 2006 metais išleisto albumo „Vienkiemio godos“ pavadinime? Ir albumo sudarytojo Antano Sutkaus apeliavimas į jo žodžiais tariant, „valdžios ir Bažnyčios vyrų sąžinę“, ir giriant fotografijų autorių už drąsią pilietinę poziciją verčia permąstyti albumo autoriaus ir sudarytojo tikrąsias intencijas. Ar čia dabartinis Lietuvos kaimas? Ar čia istorinis šių dienų ženklas? O gal sovietmečio „uodega“, kaip šleifas besivilkanti paskui išgarsintų ir garsinamų autorių vardus? Ką bendro su vienkiemiu turi tų fotografijų „herojai“? Jų aplinka neturi nieko bendro su daugelio mūsų sąmonėje susiklosčiusia vienkiemio samprata. Tokių vaizdų buvo pilna centrinėse kolūkių gyvenvietėse, bet ne prelato Mykolo Krupavičiaus žemės reformos dėka susikūrusiuose vienkiemiuose. O gal čia autorių noras paniekinti kaimą kaip tokį, atmetant, kas jam geriausio atsirado atkurtos nepriklausomybės laikais, ir iškeliant tai, kas užsibuvo kaip sovietmečio palikimas?

Filosofas Romualdas Ozolas kartą išsireiškė, kad mes vis dar negrįžome į savo žemę Lietuvą ir nemo-kame joje saugiai ir oriai gyventi. Nejučia mintyse iškilo toks pokalbis. Buvęs kolūkietis su nostalgija sako: „Mindaugai, jei aš būčiau žinojęs, kad taip bus, ant traukinio bėgių būčiau gulęs, neleidęs paskutiniam ruseliui išvažiuot. Iš-eini, būdavo, ant kalno butelį rankoj iškėlęs ir šaukt nereikia – iš trijų pusių traktoriai, metę valdiškų laukų darbus, atidunda, o išsišiepę traktorininkai klausia: ką reikia padaryt, ką suart, ką apakėt?.. Baigę darbą, kaip padėką už jį priimdavo tik butelį. O dabar ant kalno ar butelį rodyk, ar spygą – vienas ir tas pats.“ Atgimimo laikais Rietavo žemės ūkio technikume vykusiam mitinge oratoriui kalbant apie laisvę, meilę žmogui ir žemei, apie gimtąją kalbą, vienas technikumo moksleivis garsiai sušuko: koks skirtumas ar der-giantis valgyt, ar valgant dergtis! Kraupoka tai prisiminus... Svarbu ne tiek tos frazės kalba, o sovietmečiu suformuota gyvenimo esmė: svarbiausia patenkinti poreikį valgyt ir po jo einanti biologinė būtinybė: išsitiušint. Tad štai fotografo Vikšraičio darbuose matome sovietmečiu išaugintą kaimo žmonių kartą, kurioje vyravo ne dvasiniai žmogaus gyvenimo polėkiai, o fiziologiniai poreikiai. Bet kuo čia dėti vienkiemiai? Tai sovietinio *Agropromo* zonos kūdikiai, kurie vis dar gyvena lyg svetimoje žemėje.

Kai kurie Vikšraičio fotografijų herojai primena Atgimimo pradžios laikų kelionę į Kraslagą, ieškant Rešotų lagerių likučių ir jų aukų kapų. Ten teko sutikti sovietinio lagerio buvusį prižiūrėtoją, kuris vis dar buvo apsirengęs kelių dešimčių metų senumo uniforma, tiksliau – apsi-taisiusį apdriskusiais sargybinio uniformos likučiais. Pribloškė jo pa-

aiškinimas apie gyvenimo prasmę: gyvenimo prasmė – pamiegot, pavalgyt ir išgert. Tokį gyvenimo supratimą jie įskiepijo ir mūsų žemėje. Ir tas supratimas atsiskleidžia Vikšraičio užfiksuotų „herojų“ buityje, dažnokai sureži-suotuose siužetuose.

Dzūkijoje sovietinė valdžia, stumdama žmones iš vienkiemio, užsodindavo miškų skurdžius gruntinių dzūkų laukelius iki pat durų, kad šeimynai neliktų nė mažiausio žemės lopinėlio pasėti grikius ar pasodinti bulves. Aukštaitijoje galingi traktoriai vienkiemius apardavo taip, kad nė šunkelio neliktų iki sodybos. Ką jau kalbėti apie „šauniųjų“ melioratorių kryžiaus žygį prieš vienkiemio Lietuvą, paskutinį prieškarinio Lietuvos forpostą.

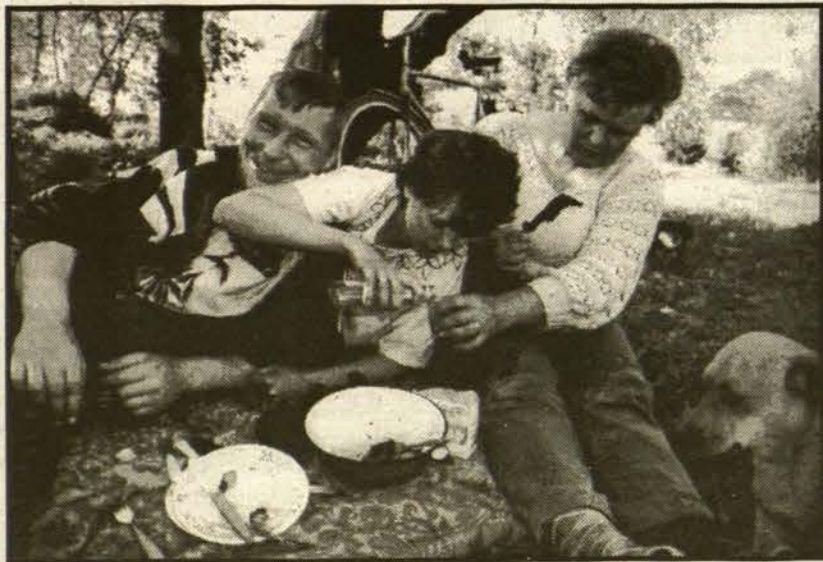
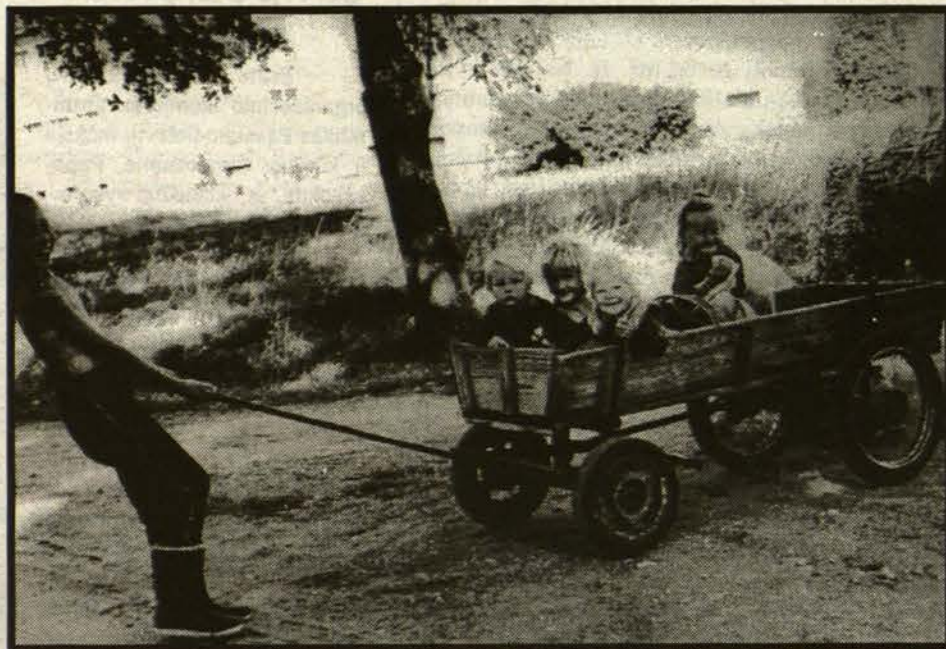
Dar įspūdingesnė „tiesa“ išryškėja pastačius albumą „Vienkiemio godos“ šalia garsiųjų sovietmetyje leistų „Lietuvos fotografija“ almanachų. Juose spindėjęs kolūkis (su etnografiniais elementais) Nepriklausomoje Lietuvoje staiga, per keletą metų, albumo „Vienkiemio godos“ fotografijose virto siaubinga kloaka (be etnografijos elementų). Jei leidinys būtų pavadintas „Agropromo aukos“ arba „Kolūkiečių rytmio saulėlydis“ jis būtų arčiau istorinės tiesos, nes vienkiemius kompleksinė agropromoninė ideologija „numelioravo“ dvasiškai ir kirtu fiziškai be jokio gailesčio, iš pašaknų. Bet albumą pavadinus „Agropromo aukos“ paaiškėtų, kad melavo almanachai „Lietuvos fotografija“, sovietiniais laikais šventai išsaugoję gana puošnų „socialistinį realizmą“ ir neįsileidę į savo puslapius „nešvarių paklodžių“.

Gali kilti klausimas, ar tokių „girtų“ vaizdų (kaip knygoje „Vienkiemio godos“) buvo sovietiniame kaime? Pavarčius sovietmečio „Lietuvos fotografijos“ almanachus, aki-vaizdžiai įsitikinsime, kad nebuvo. Tačiau jų apščiai buvo tarybinėje tikrovėje. Garbus filosofas, „Vienkiemio godų“ fotografijose pamatęs šiurpinančių prasigėrusio kaimo vaizdų, iš kurių geltonosios žiniasklaidos magnatai krauna sau kapitalą, padarė gana teisingą išvadą,

kad tų žmonių namuose nėra knygų. Tačiau kur kas didesnė bėda, kad ten nėra meilės. Nors tų fotografijų „herojai“ turi vaikų, meilės ten nėra. Tačiau kur ta riba, už kurios kartais galima įžvelgti fotografijų autoriaus pasityčiojimą iš *Agropromo* kūdikių dvasinės negalios?..

Pastaruoju dešimtmečiu mes jau neberandame žmonių, užaugusių vienkiemio dvasioje. Sutinkame žmones, kurie užaugo ir subrendo sovietmečiu pašlovintoje *Agropromo* zonoje, kurioje „tarybiniai piliečiai“ vykdė penkmečio planus“. Ir šių žmonių gyvenimo vaizdai tikrai nesuteikia jokio estetinio pasigėrėjimo, nepalieka jokių kaimo atgimimo vilčių. Visa tariama pasaulinė technikos pažanga varo žmogų iš vienkiemio, kaimų, stumia į miestus, siūlo „hamburgerį“ vietoj kalėdinio pyrago, augina žmogų, priklausantį nuo prekybininko, o ne laisvą savo likimo ir pasaulio kūrėją.

Kaip viskas būtų paprasta, jei šiame pasaulyje būtų tik juoda ir balta. Tačiau pasaulio baisumas dažnai slypi jo pilkume. Pilkėsniame nei Vytauto Balčyčio, ištikimo savo kūrybiniam keliui, darbuose. Gaila, neprisimenam pavardės fotografijos darbų autoriaus iš Rusijos, kuris sovietiniais laikais iš po skverno fotografų seminare Nidoje apie 1984

Nuotraukos iš knygos „Vienkiemio godos“.

Namai, kuriuose gera būti

Pasaulio lietuvių centrui ir Lietuvos Sąjūdžiui – 20

STASYS GOŠTAUTAS

Jau 20 metų kaip veikia Pasaulio lietuvių centras (PLC). Jame yra viskas, kas lietuviams, išeiviams ir ateiviams svarbu: Jaunimo rūmai su dviem krepšinio aikštėmis, Meno muziejus, koncertų salės, paskaitų kambariai, Maironio lituanistinė mokykla, skautai, šokių ir dainų ansambliai, valgyklos, parduotuvės... O kur dar visokios organizacijos, kurios nuomoja patalpas. Taigi, viskas, kas jaunimui yra svarbu.

Prieš 20 metų susidariusių aplinkybių dėka, buvo uždaryta Lemonto De Andreis seminarija, šeimininkams ją reikėjo skubiai parduoti. Vytautas Vebeliūnas, matydamas gerą biznį, bet tada dar visai negalvodamas apie Lietuvį Bendruomenę, norėjo greit ir gerai uždirbti perkant-parduodant. Iš to plano jam nieko neišėjo, pačiam Vebeliūnui prireikė pinigų kituose finansiniuose sandoriuose, tad jis nutarė prikalbinti Lietuvį Bendruomenę pirkti šią didelę nuosavybę už gana nedidelę sumą. Vebeliūnas gavo jam reikalingus pinigus, o Lietuvį Bendruomenę gavo nemažą sklypą su pastatais. Tai buvo puiki pradžia naujam, išsvajotam centrui.

Uždaromų lietuviškų bažnyčių ir likviduotų klubų bei kitokių lietuviškų pastatų JAV laikais turėti tokį statinį, kur galima sutalpinti tūkstančius žmonių, yra tikras pasididžiavimas.

PLC neatsirado per apsirikimą. Kadai klesėjus Jaunimo centras jau seniai buvo pergyvenęs savo geruosius laikus. Marquette Parko ir gretimų apylinkių demografiniai pasikeitimai, bažnyčių viena po kitos uždarinėjimai, dipukų išsibastymas per didesnius rajonus labai suardė lietuvių kolonijos struktūrą. Tokia padėtis automatiškai nustumė Jaunimo centrą į pašalį, nes daug kas atsisako važiuoti tą *ekstra* mylią kelio ir tiesiog vengia jos naktimis.

Visus pirmuosius įsikūrimo kryžiaus kelius pavyzdinčiai surašė Bronius Nainys PLC dešimtmečio proga specialiai tam skirtame leidinyje (1998). Visai ne pro šalį galima būtų jį vėl pakartoti, nes atrodo, kad centro svarbumą Nainys jau tada suprato geriau negu dauguma išeivių. Skamba ironiškai, kad jis buvo paskirtas vienai vienas saugoti tuos pastatus „Litas Investing Co“ vardu. Tarp kitko, kaip ir kitais atvejais, bankrutavęs „Litas“ Nainiui taip ir liko skolingas už jo tiek metų įdėtą triušą. Jeigu kada nors reikėtų šį centrą perkrikštyti, tikrai siūlyčiau įamžinti jį Broniaus Nainio vardu, nes gal tik dėka jo ir gal Vytauto Alksninio buvusi niūri vieta virto viena linksmiausių lietuviškų pastogių. Jeigu Vebeliūno ir Nainio interesai nebūtų susikryžiuavę, vargu ar šiandien Čikagoje turėtume ką nors panašaus į Lemonto centrą.

Bet reikia pridėti dar nors keleta labai svarbių pavardžių, kurių dėka turim kuo pasididžiuoti. Tai Rimas Domanskis, Jurgis Riškus, Vytautas Šoliūnas, Vytautas Janušis, Liudas Šlenys,

Kovo 11-ajai paminėti skirta paroda Lietuvių dailės muziejuje, Pasaulio lietuvių centre, Lemont, Illinois.

Jono Kuprio nuotrauka

Algis Saulis. Na, ir aišku J. E. Valdas Adamkus, kuriam teko PLC priimti pirmuosius sąjūdininkus iš Lietuvos ir Vytautą Landsbergį. Antra vertus, PLC dėka daug naujų ateivių šią vietą laiko sava. Čia jie gali pabendrauti su savo draugais, čia jų vaikai lanko lituanistinę mokyklą, dalyvauja šokių ir dainų ansambliuose, išmoka bendrauti ir draugauti su savaisiais. Per tokį trumpą laiką tiek daug istorijos...

Visi gerai žinom, kaip vieną kartą investavus palyginus mažą sumą, 800,000 dolerių, viskas pradėjo riedėti normaliai. Tuoj pat, už poros mėnesių, prasidėjus Sąjūdžiui, centras staiga įgavo nepaprastą reikšmę. Čia tūkstančiai lietuvių gavo progos pasireikšti dėl išsvajotos Lietuvos Nepriklausomybės.

Negaliu atsistebėti kaip gudriai Lemonto Bendruomenė sutvarkė bažnyčios reikalus, nors tada dar negrėsė toks pavojus kaip dabar, kai tiek daug bažnyčių uždaryta ir pasisavinta tiek daug lietuviško turto. Mūsų senjorai atrado puikią formulę atskirti lietuvišką bažnyčią nuo Čikagos kardinolo ir ją pavadino Lithuanian Mission Center (misija). Dar daugiau reikia stebėtis ir džiaugtis, ir čia, be abejo, kun. A. Saulaičio, SJ nuopelnas, kad tą misiją tvarko jėzuitai. Čia lyg ir kartojasi Vilniaus kolegijos, paskui tapusios universitetu, istorija.

PLC pirmiausia yra kultūros centras. Lietuvų dailės muziejus, vadovaujamas Dalius Šlenienės, nors ir priglaustas rūsyje bei drėgnas, yra didžiausias už Lietuvos ribų, turintis daugiau kaip 10,000 kvadratinį pėdų plotą. Tai vienintelis tokio dydžio ir turintis tokią turtingą kolekciją už Lietuvos ribų esantis lietuvių muziejus. Jam negali prilygti Čikagos Balzeko lietuvių kultūros muziejus ir Čiurlionio galerija Jaunimo

centre. Brooklyno pranciškonų vienuolyno muziejus seniai uždarytas ir jo meno turtai išbarstyti. Be visiems žinomų lietuvių tapytojų ir skulptorių, ten buvo Arbit Blato tapyba ir Mstislavo Dobužinskio piešiniai, įsigyti Tėvo Leonardo Andriekaus, OFM – specialiai muziejui. Kiek man žinoma, jie niekad nepasiekė Lietuvos.

Lemonte turim beveik viską, ko pasaulio lietuviams reikia, gal trūksta archyvo, kuris vis dar priglaustas Jaunimo centre. Jo ateitis yra aiški, klausimas tik: „Kada?“ Tad šalia milžiniškos sporto salės, bažnyčios, banketų salės, trūksta bibliotekos ir archyvo, kuriuos galima būtų perkelti iš Jaunimo centro. Klausimas – kur? Turbūt galima pristatyti mažą priestatą, kuriame tilptų biblioteka, o antrame-trečiame aukšte – archyvas. Dabar daugeliui atrodo, kad archyvas visai nereikalingas, bet jeigu jo nebūtų, tučiuojau paįstume jo svarbą. Jau praėjo dvidešimt metų, ir tos galimybės tebėra neišnaudotos. Be to, dėl naujos sporto salės užsitraukė didesnę skolą negu tikėjomės. Tad kodėl neplanuoti, kaip pasitiksime Centro 25-tą sukaktį? Galbūt su biblioteka ir archyvu? Šiandien tiesiog keistai skamba, kad Pasaulio lietuvių centras (PLC) galėtų apsieiti be sporto salės arba be bibliotekos ir archyvo.

Grazus sutapimas, kad abiems įvykiams – Lietuvos Sąjūdžiui ir PLC – šiomet sueina 20 metų. Šiandien Lietuva eina savais keliais, o PLC, Sąjūdžio dėka išsikovotos laisvės lietuviams iš Tėvynės išvykti bet kada ir bet kur, klesti su savo lituanistine mokykla, šokių šventėmis, krepšiniu. PLC Lemonte ir toliau yra mūsų pasididžiavimas. Netrukus jame vyks Pasaulio lietuvių mokslo ir kūrybos keturioliktasis simpoziumas. □

Atkelta iš 6 psl.

metus rodė nedidelio formato fotografijas, kur pilkumoje tvyrojo sovietinio pasaulio realybė. Pilki pastatai, pilkos vaikų žaidimų aikštelės, pilkas gyvenimas ir to meto šventės. Jokio blykstelėjimo. Kaip tai kirtosi su Lietuvos fotografijos mokykla, kurioje socialistinis realizmas dažniausiai švietė tobulu blizgesiu, kuriam tikėtų šūkis: „sveikame kūne, sveika siela“. Tai nieko bendro neturėjo su socialistine tikrove, kurioje vyravo baimė, begalinis melas ir neapykanta kitaip manantiems. Retai kam iš to meto kultūrinio elito atstovų kildavo mintis viešai kalbėti apie žemės ūkio katastrofą ir kad kaimas baigia prasigerti. Keturiuose paskutiniuose sovietmečio

išleistuose almanachuose „Lietuvos fotografija“ (1978; 1981; 1986; 1987;) atspausdinti 524 įvairių autorių darbai. Nė viename iš jų nėra nė ženklo kryžiaus šešėlio, primenančio šio gyvenimo laikinumą, raginančio akis pakelti aukščiau stalo... Nelengva buvo kurti tokius foto albumus, nes vienas iš esminių Lietuvos kraštovaizdžio, o ir kaimo buities simbolių, buvo ir yra kryžius. Sunkoka kalbėti apie to meto humanizmą „Lietuvos fotografijoje“, iš kurios buvo eliminuota katalikybė ir jos simboliai.

Atmintyje dažnai iškyla matytos Balio Buračo fotografijos. Tame laikotarpyje skurdo buvo ne mažiau, o gal daugiau, bet Meistro fotografijose jį užgožia žmogus, jo portretas, Kiekvieno meni-

ninko valia rodyti tai, ką mato ir adoruoja gyvenimo kasdienybėje. Knygos sudarytojo valia atrinkti tai, kas iškelia kaip vėliavą *Agropromo zonos* skurdą. Tik kuo čia dėti vienkiemiai ir jų godos?

P. S. Knygos recenzentai, apžvelgiantys „Vienkiemio godas“, jose dažniausiai akcentuoja kaimo skurdą ir nusigėrimą, aiškindami tai kaip Romo Vikšraičio darbų privalumą. Mūsų galva, tai nėra teisinga, nes knygoje ir be „skurdo fotografijų“ yra gerų darbų. □

Du amžininkai

BENAS URBUTIS

Šiemet išėviją aplankė gražus sutapimas: liepos mėnesį Čikagos dienraštis „Draugas“ atšventė savo gyvavimo 99 metus, o lapkričio 29 d. Gražutė Šlapelytė-Sirutienė, gyvenanti Santa Monicoje, Kalifornijoje, irgi minės tokį pat įspūdingą savo gyvenimo metų skaičių. Kitamet – jau ir šimtmečio jubiliejus. Taigi du amžininkai: „Draugas“, kuriame ponia Gražutė spausdino ne vieną savo straipsnį, ir garsios Šlapelių giminės palikuonė, dar maloniai besimėgaujanti gyvenimu saulėje Kalifornijoje.

Prisimenu Gražutę Šlapelytę prieš dvyliką metų rugšėjo 13 dieną Vilniuje, Pilies gatvėje, prie namo, pažymėto 40 numeriu. Su tuometiniu Vilniaus meru Aliu Vidūnu ji tą saulėtą, pietų vėjelio kedenamą popietę pasirašė namo dovanojimo Vilniaus savivaldybei aktą. Tai Jurgio ir Marijos Šlapelių, didžiųjų vilniečių lietuvių, namai – garsūs XX a. pirmosios pusės Šlapelių knygnas. Nuo tos dienos namas buvo oficialiai įteisintas kaip Šlapelių memorialinis muziejus, o neoficialiai jis jau buvo tapęs senųjų vilniečių ir jų ainių dažnų susitikimų ir rinkimosi vieta. Muziejaus ekspozicijoje nuo sienų žvelgiančių žmonių akys mums primena, kas ugdė XIX a. pabaigos – XX a. pirmosios pusės laikų lietuvių atgimimą, valstybės gimimą, vėliau palaikė lietuvių okupuotame Vilniaus krašte. Tarp tų sienų anuomet buvo Gražutės Šlapelytės krikštaitė dr. Jonas Basanavičius, tylos valandėlėmis prie fortepijono čia ne kartą grojo M. K. Čiurlionis (instrumentas, kaip eksponatas, išlikęs iki šiol). Paveikslai, nuotraukos, baldai – juose gyvena mūsų istorija, primindama, kad, nepaisant politinių, ekonominių, socialinių pokyčių, turime ginti tuos pačius idealus, kuriuos gynė mūsų protėviai.

Alma Gudonytė, Šlapelių dukros Gražutės dukterėčia, šio muziejaus direktorė, daro viską, kad muziejaus salės būtų jaukios ir patrauklios. Ji džiaugiasi, kad dar 1991 metais, kai Vilniaus valdininkai biurokratai norėjo nusavinti namą ir

išmesti iš buto Šlapelių daiktus, paveikslus ir knygas, įsikišo tuometinės Aukščiausiosios Tarybos pirmininkas Vytautas Landsbergis (kiek kartų profesoriui Landsbergiui dar sovietmečiu teko nuo chamizmo ginti kultūrą!). Nuo tų metų rugšėjo 25 d. namas pradėjo egzistuoti kaip knygnos ekspozicija; vėliau remontams buvo skirta apie milijonas litų, daug prie remonto prisidėjo ir Gražutė Šlapelytė, anuomet dėl to išsirutinusi lietuvišką pasą ir apsigyvenusi Vilniuje.

– Kokia ji yra šiandien, ta nenuorama veikėja Gražutė Šlapelytė? – klausiu ponios Almos, kuri su tetule iš Santa Monicos telefonu pasikalba bent kartą per mėnesį.

– Ji labai santūri, – sako Alma Gudonytė. – Rami, apgalvojanti kiekvieną žodį, numatanti kiekvieną veiksmą ir jo pasekmes.

Telefonu jos ne tik aptaria dalykinius reikalus, bet ir pasidalija prisiminimais, pakalba apie pažįstamus žmones. Kai Alma nukrypsta nuo temos, ponia Gražutė pokalbį grąžina į savo vagą.

„Anksčiau kariavau su visokiais Lietuvos okupantais, o dabar kariuju su savo negaliomis“, – mėgsta kartoti senoji ponia Gražutė. Bet toms negalioms stengiasi nepasiduoti. Kasdien bent valandą laiko pabūna gryname ore prie vandens, pasidairo gamtoje, pasiklauso paukščių čiuksio. Nepaisydama silpstančių akių, retsykiais dar paskaito, parašo atviruką savo vilnietei dukterėčiai. O itin energinga buvo dar visai neseniai, tik prieš trejetą – ketvertą metų.

Alma Gudonytė mano, kad Gražutė Šlapelytė yra paveldėjusi savo mamaitės atmintį ir protą. Kai reikėdavo surasti kokią nors citatą tarp tūkstančių ryšuliuose ir dėžėse gulintų knygų, Marija Šlapelienė, jau gilioje senatvėje, gulėdama lovoje, galėdavo pasakyti: „Almute, toje eilėje, anoje lentynoje, tame ryšulyje yra tokia knyga, atsiversk tokį puslapį ir ten bus tai parašyta“. Skamba kaip anekdotas, bet taip ir būdavo. Stiprią sveikatą ir fenomenalią atmintį G. Šlapelytė-Sirutienė paveldėjo gal ne vien iš savo mamaitės, bet ir iš kitų protėvių. Kaip ir darbštumą, gyvybingumą, smalsumą gyvenimo įvykiams. Beje, M. Šlapelienė numirė ne nuo kokios nors ligos, o, kaip sakoma, nuo senatvės, nors gyvenimas toje senatvėje ją dar lėmė it koki popierį. Pasakutiniaisiais gyvenimo metais buvo banditų užpulta, prismaugta, sulaužyta ranka...

Dabar verta prisiminti kai kuriuos svarbiausius G. Šlapelytės-Sirutienės visuomeninės veiklos faktus, kuriuos Antanas Dundzila stropiai surašė „Pasaulio lietuvių“ ir „Voruote“. Gimusi 1909 m. lapkričio 29 d. Vilniuje, ji – vėliau didelė visuomeninė ir visuomeninės kultūrinės veiklos rėmėja Lietuvoje ir Amerikoje – 1927 m. baigė Vytauto Didžiojo gimnaziją, 1937 m. Vilniaus universitete gavo filosofijos, lenkų ir lietuvių filologijos diplomą. 1933–1937 m. Vytauto Didžiojo gimnazijoje dėstė lietuvių kalbą ir Lietuvos geografiją. Nuo 1939 m. dirbo Lituanistikos institute Kaune ir Vilniuje. 1944 m. pasitraukė į Vakarus, nuo 1949 m. Amerikoje įsitraukė į visuomeninę lietuvių veiklą. 1950 m. drauge su kitais įsteigė Vilniaus krašto lietuvių sąjungą Amerikoje, aktyviai dalyvavo spaudoje („Drauge“, „Aiduose“, „Akiračiuose“, „Skautų aide“, „Moteryje“ ir kt.). Jos

Gražutė Šlapelytė jaunystėje.

rūpesčiu ir lėšomis jau atgimusioje Lietuvoje 2000-aisiais metais Vilniuje išleistas prof. Vlado Žuko veikalas „Marijos ir Jurgio Šlapelių knygnas Vilniuje“, 2004 m. jos pačios tekstų rinkinys „Vilnijos atgarsiai“. G. Šlapelytės visa parama tenka Šlapelių muziejui (memorialinė lenta, kompaktinei diskai ir kt.), nes ji yra šio muziejaus steigėja ir fundatorė. 2000-aisiais metais buvo apdovanota Didžiojo Lietuvos kunigaikščio Gedimino ordinu, gavo „Vilniaus garso“ premiją. Yra Draugo fondo garbės narė.

Tokia yra didžiųjų vilniečių Šlapelių palikuonė Gražutė Šlapelytė-Sirutienė, gyvenanti Kalifornijoje. □

Gražutės Šlapelytės-Sirutienės portretas, tapytas dailininko Antano Kmieliausko.

Vytauto Suslavičiaus nuotrauka

2007-aisiais metais Kalifornijoje.